

PSIXOLOGIYADA ER-XOTIN MUNOSABATLARINI O'RGANISH MUAMMOLARI

Dushanova Sadakat Mamatkulovna

O'zbekiston Milliy Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti

Ijtimoiy psixologiya kafedrası 19.00.05 Ijtimoiy psixologiya. Etnopsixologiya yo'nalishi tayanch doktoranti

Annotatsiya: maqolada er-xotin munosabatlari mazmuni, subektlarning o'zaro bir-birlariga nisbatan munosabatlari, oilaviy munosabatlar borasida psixologik manbalarda o'rganilishi olimlarning ilmiy tadqiqot ishlarida keltirib o'tilgan, shuningdek ushbu maqolada sevgi oila va er-xotin munosabatlarini qurish uchun asos sifatida qaralishi va nikoh motivatsiyasi borasida ham atroflicha to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: er-xotin munosabatlari, nikoh, oila, munosabatlar, shaxs, jamiyat, sevgi, muammo, bog'liqlik, shaxsiy xususiyatlar, mulohaza.

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ СУПРУЖЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ПСИХОЛОГИИ

Душанова Садакат Маматкуловна

Факультет социальных наук Национального университета Узбекистана

Кафедра социальной психологии 19.00.05 Докторант специальности Социальная психология. Этнопсихология

Аннотация: в статье цитируются содержание супружеских отношений, отношения субъектов друг к другу, исследование психологических истоков применительно к семейным отношениям, научно-исследовательские работы ученых, а любовь рассматривается как. Подробно рассмотрены основы построения семейно-брачных отношений, а также мотивация вступления в брак.

Ключевые слова: супружеские отношения, брак, семья, отношения, человек, общество, любовь, проблема, зависимость, личностные особенности, рефлексия.

PROBLEMS OF STUDYING MARITAL RELATIONS IN PSYCHOLOGY

Dushanova Sadakat Mamatkulovna

Faculty of Social Sciences of the National University of Uzbekistan

Department of Social Psychology 19.00.05 Social Psychology. Ethnopsychology major doctoral student

Annotation: in the article, the content of marital relations, the relationship of subjects to each other, the study of psychological sources in relation to family relations, the scientific research works of scientists are cited, and in this article, love is considered as the basis for building family and marital relations, and the motivation of marriage. has been discussed in detail.

Key words: marriage, family, relationship, person, society, love, problem, dependence, personal characteristics, reflection.

KIRISH. Er-xotin munosabatlari, oilaviy hayot psixologiyasiga, hozirgi zamon oilasida kuzatiladigan ko'plab holatlarga psixologik nuqtai nazardan qaraladigan bo'lsa, ularning ildizi er-xotin munosabatlari evolyutsiyasining uzoq o'tmishi bilan bog'liqdir. Er-xotin munosabatlari eramizdan oldingi ibtidoiy davrlardan biologik ehtiyoj sifatida paydo bo'lib, asta-sekinlik bilan guruhlar, qabilalar, urug'chilik va asosan ongli odamlarning paydo bo'lishi, dehqonchilikning rivojlanishi natijasida, er-xotin munosabatlari, er-xotin oila boquvchi erkak va ayol munosabatlari shakllana boshlagan. Oila barqarorligini belgilovchi shaxslararo munosabatlar ta'siriga xos qimmatli ma'lumotlar hozirgi oilaviy turmush va uning barqarorligini ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi zamon oilalari qanday turlarga ega ekanligi va ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini bilish, ularga xos muammolarni o'rganish, oilaviy hayotga ro'y berishi mumkin bo'lgan noxushliklarning oldini olish imkonini beradi. Oilalar tuzulishiga ko'ra bir necha turlarga bo'linishi, to'liqligiga ko'ra, bo'g'imlar soniga ko'ra, bolalar soniga ko'ra, er-xotinning ijtimoiy kelib chiqishiga ko'ra, er-xotinning ma'lumoti saviyasiga ko'ra, oilaning yoshiga ko'ra, qudalarning ijtimoiy-iqtisodiy mosligiga ko'ra, regional jihatiga ko'ra, nikahdan qoniqqanlik

saviyasiga ko'ra, oilada er yoki xotin yetakchiligiga ko'ra, oilada, er-xotin munosabatlariga ko'ra, er-xotin millatiga va boshqa shakllarga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Er-xotin munosabatlari ikki kishi er va xotin orasidagi hissiyotlarga asoslanib shakllanadi. Agar hissiyotlar ortda qolib, hayot muammolari ustun kelib, er o'zini tergovchi sifatida tutsa, xotini doimiy tergov ostida ushlansa, yoki xotini doimo moddiy muammolar, boylik, ro'zg'or hisob-kitobini qilib erni doimo tergasa bir-birlariga bo'lgan his-tuyg'u yo'qolib ketadi. Inson ba'zida o'ziga yaqin bo'lgan odamlarni tushunmaydi. A.Grin o'zining asarlaridan birida "Bizning ichki dunyomiz kamdan-kam odamni qiziqtiradi"- deb takidlagan. Er va xotinlarni bir-birlarini juda yaxshi biladigan, tushunadigan – deb o'ylashadi. Aslida esa yaqin odamni ichki dunyosini ko'ra bilish uni tushunishni xohlashmaydi. Er va xotin turmush qurib, jismonan bir-biriga yaqinlashgani bilan qalban yaqinlik bu boshqa narsa. Bu yaqinlikka erishish uchun unga intilish, qiziqish va yaqin odami bilan doimo suhbatda bo'lish, suhbat orqali uni ichki dunyosiga kira olish kerak. Bu munosabatlar qiziquvchan, erkin va teng huquqli insonlar orasida paydo bo'ladi. V.A.Sisenko oilaviy munosabatlarni mustahkam yoki sustligini asosi er va xotin bir-birlarini ko'nglini ola bilishidadir deb takidlaydi. Ularning bir-biriga bo'lgan mehrida, bir-birini hohlashida, tushunishida va oilada doimo yaxshi kayfiyat, kulgi bo'lishidadir deb izohlab o'tgan.

Er-xotin munosabatlari - shaxslararo munosabatlarning barcha asosiy xususiyatlariga ega bo'lgan shaxslararo munosabatlar turlaridan biri bo'lgan, haqiqiy bevosita aloqalar va fikr-mulohazalar mavjudligi, munosabatlar sub'ektlarining bir-biriga nisbatan o'zaro yo'naltirilganligi, o'zaro tushunish, o'zaro bog'liqlik va o'zaro qabul qilish asosida odamlar o'rtasida hamjamiyat shakllanishiga yordam beradigan munosabatlar sub'ektlarining individual va shaxsiy xususiyatlarining alohida roli va munosabatlarning uzoq davom etish shaklidir. [1].

Er-xotin munosabatlarining sub'ekti birgalikdagi faoliyat mazmuni va odamlarning muloqotiga asoslanadigan qadriyatlar bilan belgilanadigan munosabatlar, rollarni kutish, bir-biriga nisbatan yo'nalish tizimi bilan ifodalanadi. Er-xotin munosabatlarining ob'ektiv tomoni munosabatlarning har xil turlari, uslublari va modellari sifatida tasniflangan sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning haqiqiy amaliyotlarida namoyon bo'ladi. Oilaviy munosabatlarning shaxslararo munosabatlarning boshqa turlaridan asosiy farqi sevgi, mehr va g'amxo'rlikning mavjudligida bo'ladi.

Er-xotin munosabatlari kelib chiqishi jihatidan birlamchi bo'lib, ular oilaning faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishi uchun asos yaratadi, insonning ham tabiiy, ham ijtimoiy tabiati, ijtimoiy hayotning moddiy, ma'naviy sohasi ham shunday namoyon bo'ladi. Jamiyat er-xotin munosabatlarining barqarorligidan manfaatdor, shuning uchun u ijtimoiy fikr tizimi, shaxsga ijtimoiy ta'sir ko'rsatish vositalari va ta'lim jarayoni yordamida nikohning maqbul ishlashi ustidan tashqi ijtimoiy nazoratni amalga oshiradi. Zamonaviy sotsiolog Xarchev Anatoliy Georgievich nikohni «er va xotin o'rtasidagi munosabatlarning tarixan o'zgarib turadigan ijtimoiy shakli, bu orqali jamiyat ularning jinsiy hayotini tartibga soladi va jazolaydi, ularning nikoh va ota-ona huquqlari va majburiyatlarini belgilaydi» –deb takidlab o'tgan. Er-xotin munosabatlari tarkibiy birlik sifatida aniqlanishi tarixiy jihatdan nisbatan yaqinda zamonaviy jamiyatning jiddiy ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlari natijasida yuzaga keldi, bu erkaklar va ayollarning ijtimoiy, huquqiy, axloqiy jihatdan tengligi bilan izohlanadi. Golod Sergey Isaevichning 1984-yilda bildirgan fikrlariga ko'ra Er-xotin munosabatlari - bu er va xotin o'rtasidagi shaxsiy munosabatlar bo'lib, axloqiy tamoyillar asosida boshqariladi va o'ziga xos qadriyatlar bilan qo'llab-quvvatlanadi.

Er-xotin munosabatlari, hech bo'lmaganda, odatda, sevgi munosabatlarining rasmiylashtirilishi natijasida paydo bo'ladi. Er-xotin munosabatlari deganda biz shaxslararo munosabatlarning bir shakli sifatida, turmush o'rtoqlar o'rtasidagi ijtimoiy tartibga solinadigan munosabatlarning umumiylikini tushunamiz. Nikohning monogam shakli bo'lgan mamlakatlarda er-xotin munosabatlari faqat ikkita sherikni, erkak va ayolni o'z ichiga oladi va ularning munosabatlari har doim ham shunday bo'lmasa-da, umrbod davom etadi deb taxmin qilinadi. Er-xotin munosabatlari oilaviy munosabatlarning bir qismidir, shuning uchun mazmuni, funktsiyalari va tartibga solish usullari bo'yicha ular sevgi munosabatlaridan sezilarli darajada farq qiladi. Ijtimoiy nuqtai nazardan, er-xotin munosabatlarining vazifasi aholining ko'payishi va jinsiy xatti-harakatlari ustidan ijtimoiy nazoratni ta'minlashdir. Shaxs nuqtai nazaridan, nikoh - bu hissiy bog'lanish, individual jinsiy sevgi, nasl berish, kundalik hayot va dam olishni tashkil etish, ma'naviy va hissiy yordamga bo'lgan ehtiyojni qondirishga imkon beradigan shaxslararo munosabatlar hisoblanadi. Er-xotin munosabatlarining ahamiyati shundaki, u bu ehtiyojlarni qondirishni tashkil qiladi, barqarorlashtiradi va ijtimoiy jihatdan sanktsiya qiladi. Er-xotin munosabatlarining ko'p funktsionalligi

shaxsni to'liq qamrab olishni talab qiladi, sherik tanlashda yuqori tanlovlilik uchun yuqori shartlarni yaratadi va er-xotin munosabatlariga alohida chuqurlik va yaqinlik beradi. Er-xotin munosabatlarida har bir sherik turli vaziyatlarda paydo bo'ladi va nafaqat kuchli tomonlarini, balki zaif tomonlarini ham ochib beradi.

Chet el psixologiyasida er-xotin munosabatlarini shaxslararo idrok etish nuqtai nazaridan ko'rib chiqadigan nazariyalar aniq ajralib turadi ular E. Kelly, M. Preston, R. Raymond, rollar nazariyasiga asoslangan nikoh munosabatlarining eng rivojlangan kontsepsiyasi R. Baylo va T. Parsons tomonidan taklif qilingan. Ushbu yo'nalish vakillari er-xotin munosabatlari tajribasining davomiyligi bilan bog'liq ravishda rolni kutish dinamikasi muammolarini, turmush o'rtoqlarning rolni kutish va rol xatti-harakatlarining nikohdan qoniqishga ta'sirini tahlil qilganlar.

Amerikalik tadqiqotchi K. Kirkpatrik er-xotin munosabatlarida rollarning uchta asosiy turini aniqladi: an'anaviy, do'stona va sheriklik rollari, ushbu tadqiqot sohasi turmush o'rtoqlarning uyg'unligiga ta'sir qiluvchi nikoh munosabatlarining xususiyatlarini o'rganish bilan bog'liq bo'lgan.

Er-xotin munosabatlarini tahlil qilishning eng muhim yo'nalishi bu oilaviy hayot siklining bosqichlari nuqtai nazaridan yondashishdir E. Duvall, R. Noyber, R. Xill kabi psixolog olimlar tomonidan talqin qilingan. X. Feldman va M. Feldman oilaviy hayotni o'z davridan boshlab ko'rib chiqdi. Ular «Oilaviy martaba» - bu hayotning har qanday muhim sohalarida o'zini amalga oshirishga qaratilgan individual rollar to'plami sifatida ular martabaning ikki turini aniqladilar: oila ichidagi va oiladan tashqari martabani o'rgandilar.

Maishiy ijtimoiy psixologiyada er-xotin munosabatlari muammosiga oid birinchi bayonotlar B.G.Ananyev, A.A.Bodalev, I.S.Kon, A.N.Leontyev, V.N.Myasishchev, A.V.Petrovskiy, S.L.Rubinshteyn va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda uchraydi. Rossiya psixologiyasida er-xotin munosabatlarini o'rganishni S.V.Kovalev amalga oshirdi, u paydo bo'lgan oiladagi uyg'unlik va kelishmovchilikning sabablarini o'rganishga harakat qildi va er-xotin munosabatlarini yaxshilashning ba'zi usullarini taklif qildi. Empirik materiallar asosida nikohni barqarorlashtirishning to'rtta asosiy omilini - manfaatlar, odatlar, jinsiy uyg'unlik va burchni aniqlagan.

MUHOKAMA

Er-xotin munosabatlari boshqa shaxslararo munosabatlardan ijtimoiy tartibga solinishi bilan farq qiladi va ular hissiy bog'lanish, individual jinsin muhabbat, nasl qoldirish, kundalik hayot va bo'sh vaqtni tashkil etish, ma'naviy va hissiy yordamga bo'lgan ehtiyojni qondirishga imkon beradi. Nikohdan qoniqishni o'rganish tadqiqotchilar tomonidan turli xil yondashuvlar asosida amalga oshirigan. Hozirgi vaqtda erkaklarning nikohidan qoniqish va ayollarning nikohidan qoniqish turli omillar bilan belgilanadi. Amerikalik psixologlar R. A. Lyuis, Gr. B. Spanier 1979-yilda «nikoh sifati» modelini yaratdi, unda turmush o'rtoqlarning deyarli har qanday xususiyati, ularning munosabatlari va oilaning ijtimoiy-iqtisodiy mavjudligi xususiyatlarining nikohdan qoniqish bilan bog'liqligini ta'kidlash imkoni ochib berildi[4].

Er-xotin munosabatlari, xuddi ota va farzand munosabatlari kabi, oilaning asosini tashkil qiladi. O.A.Karabanova er-xotin munosabatlari va ota-ona va farzand tizimlari o'rtasida munosabatlar va o'zaro bog'liqlik mavjud ekanligini tahlil qilib, ammo shunga qaramay, er-xotin munosabatlari kelib chiqishi bo'yicha oilaning faoliyati va rivojlanishi uchun asos yaratish zarurligini, oilaviy xususiyatlar ob'ektiv, sub'ektiv va integrallarga bo'linishini asoslab bergan. Muallif er-xotin munosabatlaridagi Sevgi kabi muhim jihatni ham ko'rib chiqadi. Sevgi va hissiy aloqa sog'lom er-xotin munosabatlarining asosidir. Agar sevgini qadrlash va har kimga kerak bo'lgan sevgi quvonchining ijobiy his-tuyg'ulari bilan bir-birini hissiy jihatdan qo'llab-quvvatlash zarurati va istagi mavjud bo'lsa, er-xotin munosabatlari saqlanib qolishi va yaratilishi mumkin. Ushbu eslatma er-xotin munosabatlarining barcha jihatlarida muhimdir. Turmush o'rtoqlarning bir-biriga bo'lgan his-tuyg'ulari er-xotin munosabatlarining butun davri davomida o'zgarishi mumkin. Hissiy qo'llab-quvvatlash va oilaviy hayotga ta'sir qiluvchi tashqi omillar o'rtasidagi bog'liqlik katta ahamiyatga ega bo'ladi.

G.I. Zaxarovaning ta'kidlashicha, er-xotin munosabatlari yosh oila ota-onasidan ajralgan paytdan boshlanadi va bu yerda oilani shakllantirish bosqichlari boshlanadi. Er-xotin o'rtasida ham farqlar mavjud bo'lib, ular hayot davomida nafaqat turmush o'rtoqlar o'rtasidagi munosabatlarga, balki keyinchalik ota va farzand munosabatlariga ham sezilarli ta'sir qiladi. Har bir turmush o'rtog'ining oilaviy qoidalari va an'analari ko'p jihatdan farqlanadi: tarbiya uslubi, ta'lim, qadriyatlar, millati, ijtimoiy tabaqasi, yoshi, har bir turmush o'rtog'ining oila tarkibi har xil bo'lishi mumkin. Turmush o'rtoqlar ota-onalariga moddiy

yoki hissiy jihatdan qaram bo'lishi mumkin. M. Bouenning fikriga ko'ra, er-xotinning yaqin va mustaqil munosabatlarga ega bo'lish qobiliyati, asosan, har bir turmush o'rtog'i ota-ona oilasida avtonom shaxs bo'lishga muvaffaq bo'lish darajasi bilan belgilanadi.

XULOSA

Hozirgi kunda er-xotin munosabatlari kuchli ahamiyat kasb etib bormoqda va yanada chuqurroq izlanishlar olib borish kerakligini talab etmoqda. Chunki O'zbekiston Respublikasida, 2023 - yilda statistika bo'yicha bergan ma'lumotlarga ko'ra ming afsuski er-xotin o'rtasida ajrimlar soni 75% ni tashkil etmoqda. Bu esa er-xotin munosabatlariga ta'sir etuvchi haqiqiy omillarni ko'rib chiqish, buning uchun esa avvalo biz er-xotin munosabatlari muammo psixologiyada olimlar tomonidan qay darajada o'rganib kelinmoqda ekanligiga e'tibor qaratmog'imiz lozim. Maqolada har bir er-xotin munosabatlari muammosi bo'yicha izlanuvchi olimning er-xotin munosabatlariga nisbatan ta'riflari va er-xotin munosabatlari tarkibiga kiruvchi muhim omillar ham keltirib o'tilgan. Maqolada biz er-xotin munosabatlariga huloa chiqarayotganda ko'plab tomonlariga e'tibor berishimiz lozimligini bilib olishimiz mumkin. Bular: nikoh, nikoh oldi, sevgi, oila, qolaversa ikki shaxsning individual xususiyatlari hisobga olinishi lozimligi, shaxslarning er-xotin munosabatlariga individual qarashlarining ularning nikohiga beradigan ta'siri, nikohni ushlab qolish uchun qilinadigan harakatlarni reallikga to'g'ri kelishi va shaxslarning bir biridan kutilmalariga ham bog'liq ekanligini biz har bir olimning izlanishida aks etganligini ko'rishimiz mumkin. Bu esa bizga er-xotin munosabatlarini o'rganishimizda etiborga molik tomonlarini yaxshiroq bilib olishimizga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR R'OYXATI

1. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение: учебник для вузов. СПб: Питер, 2001. 544 с.
2. Векилова С.А. Психология семьи: учебник и практикум для академического бакалавриата. М.: Юрайт, 2016. 308 с.
3. Решетова Н. П. Влияние супружеских отношений на профессиональную деятельность военного летчика : автореферат дис. ... кандидата психологических наук : 19.00.05. - Москва, 2007. - 24 с.
4. Мухамеджанова В. Ф. Социально-психологические особенности супружеских взаимоотношений в моно и полиэтнических семьях, проживающих в сельской местности : диссертация ... кандидата психологических наук : 19.00.05. - Самара, 2006. - 268 с. : ил.
5. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: Учебное пособие. [Текст] / О.А. Карабанова. – М.: Гардарики, 2005. – 84 с
6. Захарова Г.И. Психология семейных отношений: Учебное пособие. [Текст] / Г.И. Захарова. – Челябинск: Издво ЮУрГУ, 2009 – 47 с.